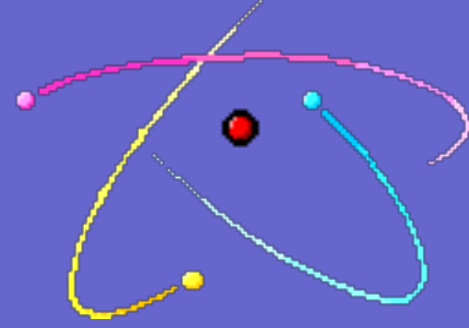

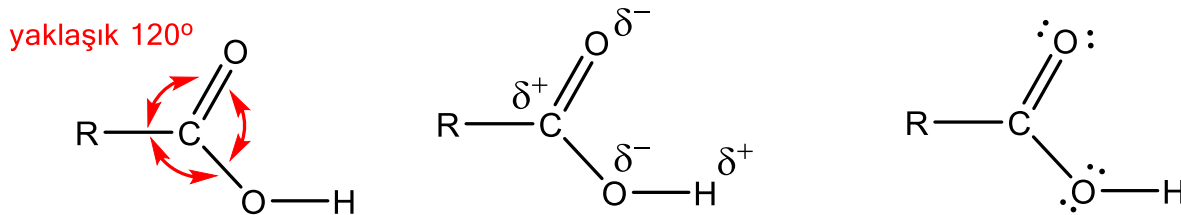
KARBOKSİLLİ ASİTLER

Prof. Dr. Yavuz TAŞKESENLİGİL
Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim
Fakültesi, MFBE Bölümü, Kimya Eğitimi
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

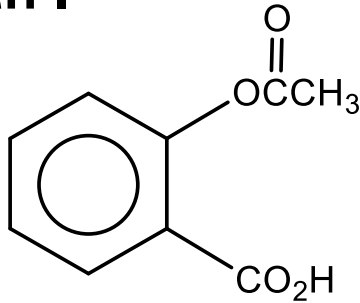
Karboksilli Asitlerin Yapısal Özellikleri

- Karboksil grubu ($-\text{CO}_2\text{H}$) içeren organik bileşiklere **karboksilli asitler** denir.
- Karboksil grubu, bir karbonil grubu ve bir hidroksil grubu bulundurur.

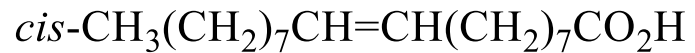

Karboksilli Asitlerin Önemi

- Karboksilli asitler, hem biyolojik hem de ticari açıdan önemlidirler.
- Ağrı kesici olarak kullanılan **aspirin** ve bir yağ asidi olan **oleik asit** birer karboksilli asidir.

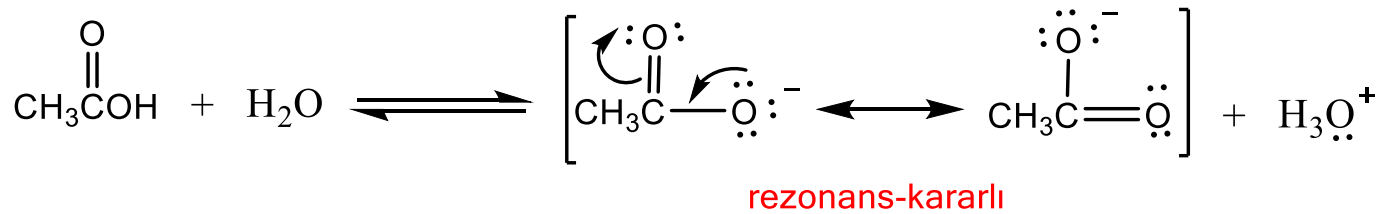
asetilsalisilik asit
(aspirin)

oleik asit

Karboksilli Asitlerin Kimyasal Özellikleri

- Karboksilli asitlerin en önemli özelliği, asitlikleridir.
- Bunlar HCl, HNO₃ gibi mineral asitlerine (pK_a değerleri 1 yada daha küçüktür) göre zayıf asitlerdir (pK_a değerleri 5 civarındadır).
- Bununla birlikte karboksilli asitler, alkoller ve fenollerden daha kuvvetli asitlerdir.
- Bunun nedeni, karboksilat iyonlarının (örneğin, asetat iyonu: CH₃CO₂⁻) **rezonans kararlı** iyonlar olmalarıdır.

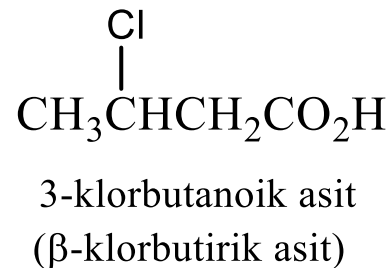
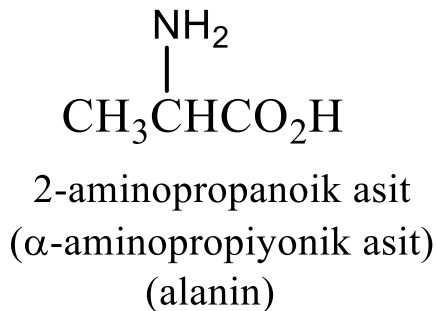
Karboksilli Asitlerin Adlandırılması

- Karboksilli asitlerin çoğusunun yaygın adları vardır.
- IUPAC adlandırma sisteminde karboksilli asitler adlandırılırken, zincirdeki karbon sayısına karşılık gelen düz zincirli alkanın adının sonuna **oik asit** eki getirilir.

	HCO_2H	$\text{CH}_3\text{CO}_2\text{H}$	$\text{CH}_3\text{CH}_2\text{CO}_2\text{H}$	$\text{CH}_3\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CO}_2\text{H}$
IUPAC:	metanoik asit	etanoik asit	propanoik asit	butanoik asit

Karboksilli Asitlerin Adlandırılması

- Sübstitüentlerin yerleri; α , β , γ -gibi yunan harfleri yada 1, 2, 3 gibi arabik rakamlar kullanılarak gösterilir.
- Karboksil karbonu, aldehitlerde olduğu gibi, daima 1 nolu karbondur.

Karboksilli Asitlerin Adlandırılması

- İlk dört düz zincirli karboksilli asidin **yaygın adı**, IUPAC adlarından daha çok kullanılır.

Karbon sayısı	Yapı Formülü	Yaygın Adı
1	HCO_2H	formik asit
2	$\text{CH}_3\text{CO}_2\text{H}$	asetik asit
3	$\text{CH}_3\text{CH}_2\text{CO}_2\text{H}$	propiyonik asit
4	$\text{CH}_3\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CO}_2\text{H}$	butirik asit
5	$\text{CH}_3\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CO}_2\text{H}$	valerik
6	$\text{CH}_3\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CO}_2\text{H}$	kaproik

Karboksilli Asitlerin Adlandırılması

- **Formik asit** adı latince 'karınca' anlamına gelen *formica*, **asetik asit** adı latince 'sirke' anlamına gelen *acetum* kelimesinden türetilmiştir.
- Orta çağda simyacılar, formik asidi, kırmızı karıncaların damıtılmasından elde etmişlerdir.
- **Propiyonik asit** 'ilk yağ' anlamındadır. Bu asit, yağ asitlerinin bazı özelliklerini gösteren ilk karboksilli asittir (en küçük molekül ağırlıklı yağ asidi) ve yağların ilk hidrolizinden elde edilmiştir.
- **Butirik asit** kokuşmuş tereyağında bulunur.

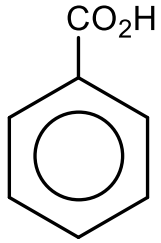
Karboksilli Asitlerin Adlandırılması

- **Diasitler**'in de hem sistematik hem de yaygın adları vardır.
- Yaygın adları, sistematik adlarından daha çok kullanılır.

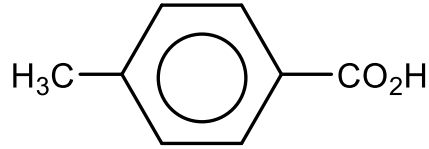
Karbon sayısı	Yapı Formülü	IUPAC Adı	Yaygın Adı
2	$\text{HO}_2\text{CCO}_2\text{H}$	etandioik asit	oksalik asit
3	$\text{HO}_2\text{CCH}_2\text{CO}_2\text{H}$	propandioik asit	malonik asit
4	$\text{HO}_2\text{CCH}_2\text{CH}_2\text{CO}_2\text{H}$	butandioik asit	süksinik asit
5	$\text{HO}_2\text{CCH}_2\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CO}_2\text{H}$	pentandioik asit	glutarik asit
6	$\text{HO}_2\text{CCH}_2\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CO}_2\text{H}$	heksandioik asit	adipik asit

Karboksilli Asitlerin Adlandırılması

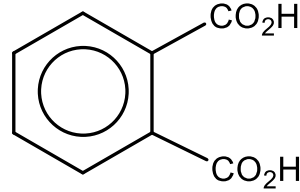
- Diğer bazı önemli karboksilli asitler şunlardır.

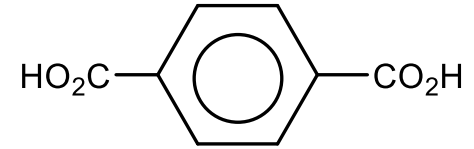
benzoik asit

p-toluik asit

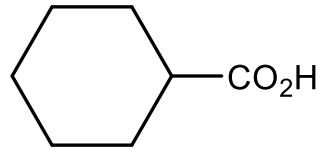
o-ftalik asit

tereftalik asit

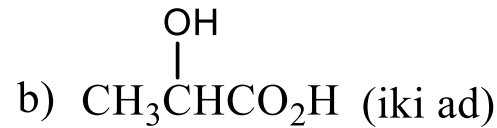
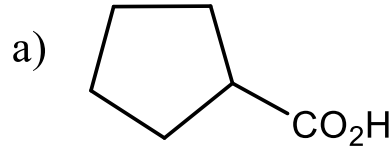
akrilik asit

sikloheksankarboksilli asit

Karboksilli Asitlerin Adlandırılması

- **Soru:** Aşağıda yapı formülleri verilen karboksilli asitleri adlandırınız.

- **Soru:** Aşağıda adları verilen karboksilli asitlerin yapı formüllerini yazınız.

a) nonanoik asit

b) oktandioik asit

c) fenilasetik asit

d) β -metoksibutirik asit

Karboksilli Asitlerin Elde Edilmeleri

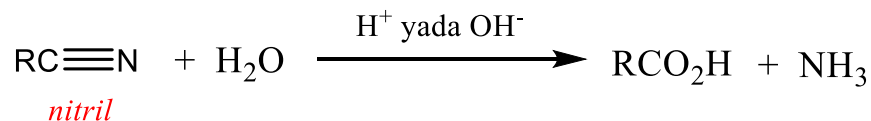
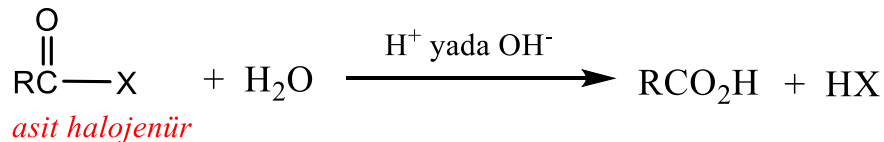
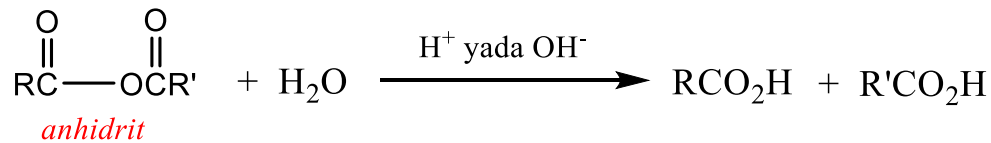
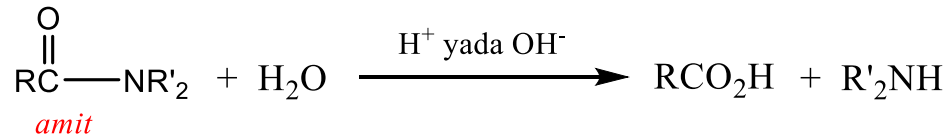
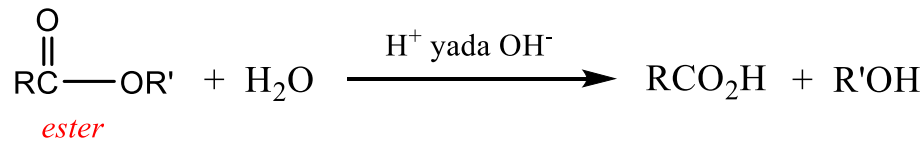
- Karboksilli asitlerin sentezi için çok sayıda yöntem varsa da , bunları üç ana başlık altında toplamak mümkündür.
- Bunlar:
  1. Karboksilli asit türevlerinin hidrolizi
  2. Yükseltgenme tepkimeleri
  3. Grignard tepkimeleri

Karboksilli Asitlerin Elde Edilmeleri

- **Karboksilli Asit Türevlerinin Hidrolizi**
- Esterler, amitler, anhidritler, asit halojenürler ve nitriller karboksilli asitlerin türevleri olup, bunların asidik yada bazik ortamda hidrolizi ile karboksilli asitler elde edilir.
- Ayrıntıları ilgili ünite de (Karboksilli Asitlerin Türevleri) verilen hidrolize ilişkin genel tepkime denklemleri aşağıda verilmiştir.

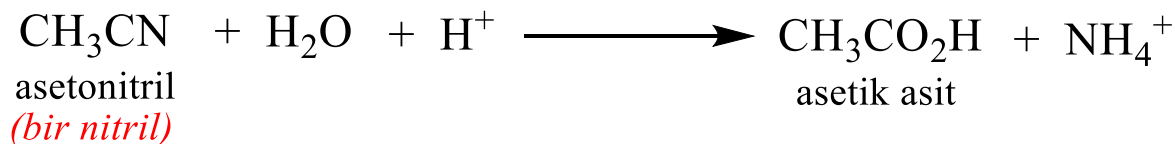
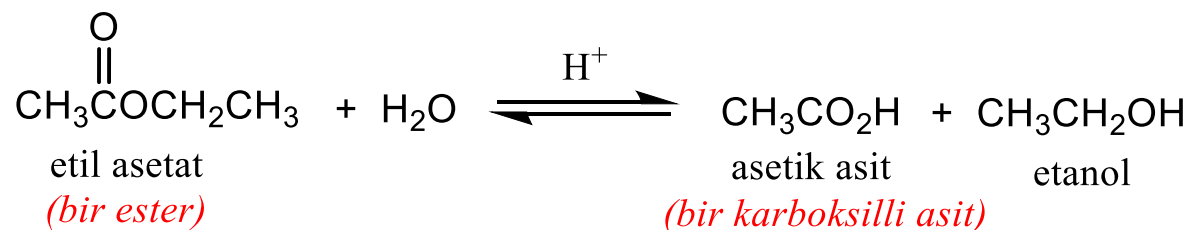
Karboksilli Asitlerin Elde Edilmeleri

● Hidroliz:

Karboksilli Asitlerin Elde Edilmeleri

- Bir ester olan **etil asetat** ve bir nitril olan **asetonitril**'in hidrolizine ilişkin tepkime denklemleri:

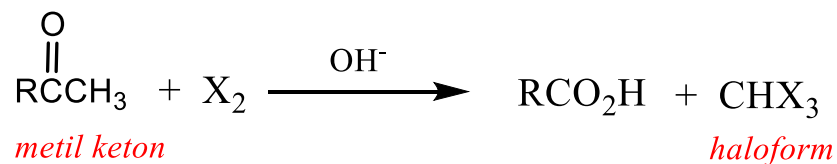
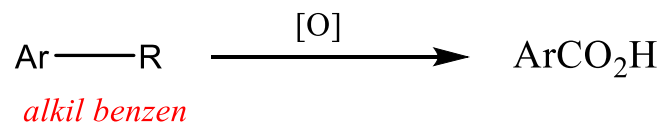
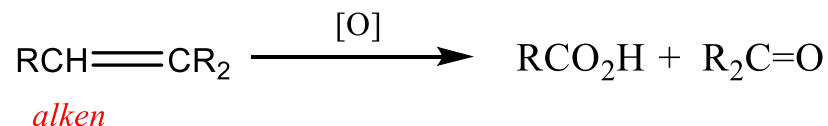
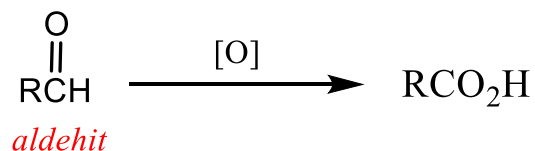
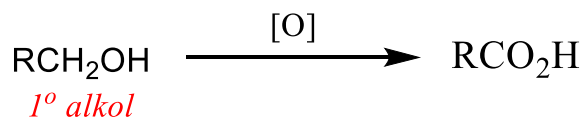

Karboksilli Asitlerin Elde Edilmeleri

- **Yükseltgenme Tepkimeleri**
- **Birincil alkoller, aldehitler, alkenler ve alkilbenzenler,** uygun şartlarda KMnO_4 yada H_2CrO_4 gibi güçlü yükseltgen maddelerle etkileştirildiklerinde karboksilli asitlere dönüşürler.
- Metil ketonlar ise **Haloform Tepkimesi'**ne uğratıldığında karboksilli asitler oluşur.
- Ayrıntıları ilgili üniteler işlenirken verilen yükseltgenme tepkimelerine ilişkin genel reaksiyon denklemleri aşağıda verilmiştir.

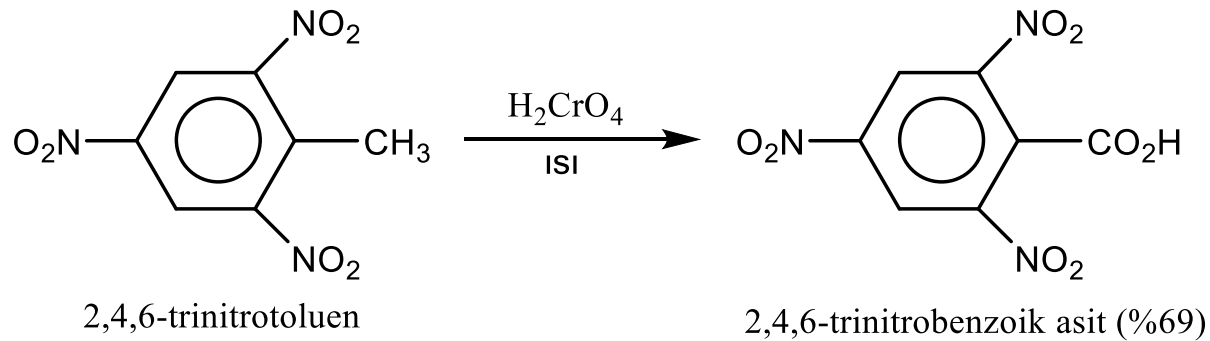
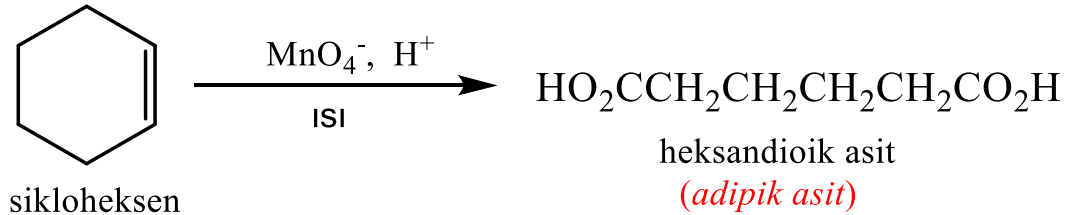
Karboksilli Asitlerin Elde Edilmeleri

- Yükseltgenme:

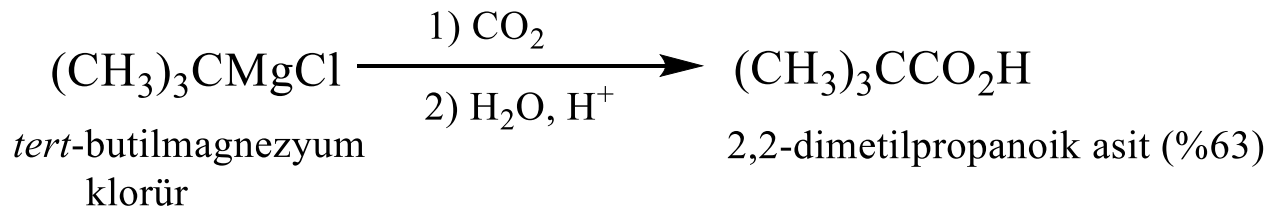
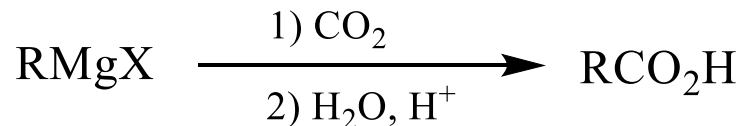
Karboksilli Asitlerin Elde Edilmeleri

- **Sikloheksen** ve bir alkil benzen olan **trinitrotoluen**'in yükseltgenmesine ilişkin tepkime denklemleri:

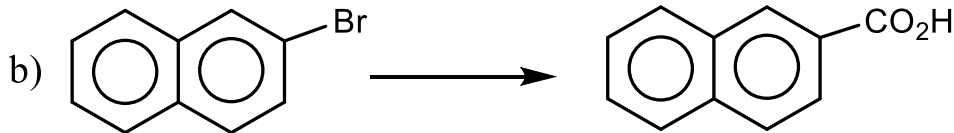
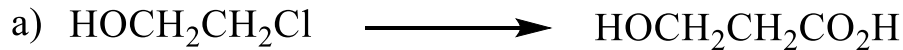
Karboksilli Asitlerin Elde Edilmeleri

- Grignard Tepkimeleri
- Grignard bileşikleri, karboksilli asitlerin sentezinde sıklıkla kullanılır. Bunun için, Grignard bileşiği önce karbon dioksit (gaz halde yada kuru buz) ve müteakiben sulu seyreltik asit çözeltisi ile etkileştirilir.

Karboksilli Asitlerin Elde Edilmeleri

- **Soru:** Propanoik asitin aşağıdaki bileşiklerden nasıl elde edilebileceğini gösteriniz?
  - a) Sadece iki karbonu olan bir alkil halojenürden
  - b) Üç karbonlu bir alkolden
  - c) En az dört karbonu olan bir alkenden
- **Soru:** Aşağıdaki dönüşümleri nitril yada Grignard bileşiği üzerinden gerçekleştiriniz.

Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Karboksilli asitler, mineral asitlerine (HCl, HNO₃ vb) göre zayıf ancak karbonik asit (H₂CO₃), alkoller ve fenollerden daha kuvvetli asitlerdir.

	RCH ₃	RNH ₂	RC≡CH	ROH	H ₂ O	ArOH	H ₂ CO ₃	RCO ₂ H
p	45-50	35	25	15-19	15.7	10	6.4	5

- Bir asidin kuvveti onun K_a yada pK_a değeri ile verilir.
- Aşağıdaki çizelgede, bazı karboksilli asitlerin pK_a değerleri verilmiştir.

Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

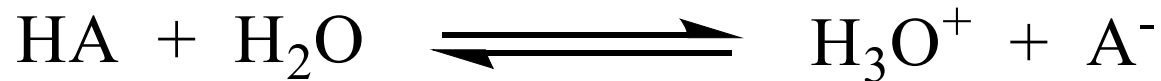
- pK_a değerleri incelendiğinde, yapının asitlik kuvveti üzerinde etkisinin olduğu açıkça görülecektir.

Bazı Karboksilli Asitlerin p_a Değerleri

Yaygın Adı	Yapı Formülü	p_a
formik asit	HCO ₂ H	3.75
asetik asit	CH ₃ CO ₂ H	4.75
propiyonik asit	CH ₃ CH ₂ CO ₂ H	4.87
butirikasit	CH ₃ CH ₂ CH ₂ CO ₂ H	4.81
trimetilasetik asit	(CH ₃) ₃ CCO ₂ H	5.02
florasetik asit	FCH ₂ CO ₂ H	2.66
klorasetik asit	ClCH ₂ CO ₂ H	2.81
bromasetik asit	BrCH ₂ CO ₂ H	2.87
iyotasetik asit	ICH ₂ CO ₂ H	3.13
diklorasetik asit	Cl ₂ CHCO ₂ H	1.29
triklorasetik asit	Cl ₃ CCO ₂ H	0.7
α -klorpropiyonik asit	CH ₃ CHClCO ₂ H	2.8
β -klorpropiyonik asit	ClCH ₂ CH ₂ CO ₂ H	4.1

Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Zayıf bir asidin su ile verdiği tepkime tersinir olup, denge düşük enerjili tarafa doğrudur.

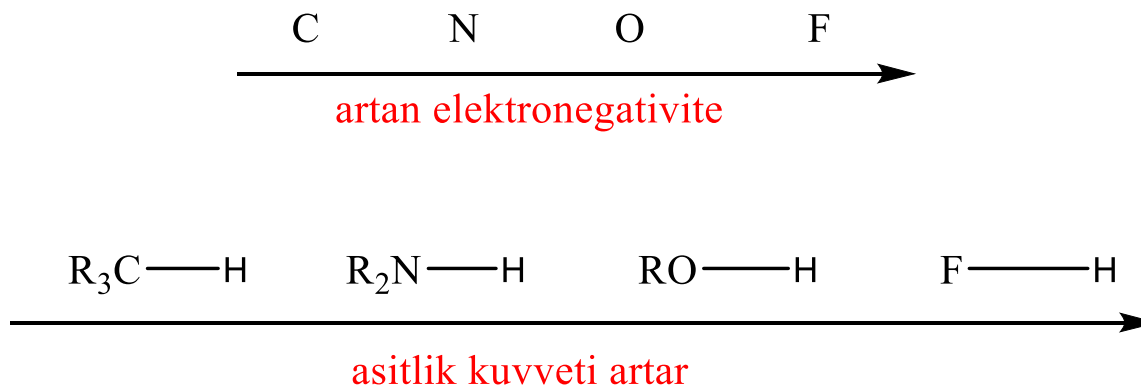
- Buna göre, anyonu kararlı kılan herhangi bir yapısal etken, eşlenik asidin asitlik kuvvetini artırır ve dengeyi H_3O^+ ve anyon (A^-) yönüne kaydırır.

Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- A⁻ anyonunu kararlı kılan ve HA asidinin kuvvetini artıran belli başlı faktörler şunlardır:
  - A⁻ anyonunda negatif yükü taşıyan atomun elektronegatifliği
  - A⁻ anyonunun büyüklüğü
  - A⁻ da negatif yükü taşıyan atomun melezleşme şekli
  - A⁻ anyonuna bağlı diğer atom yada grupların indüktif etkisi
  - A⁻ nın rezonans kararlılığı
  - A⁻ nın solvasyonu

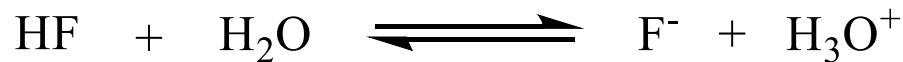
Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Elektronegativitesi yüksek olan atomlar, bağ elektronlarını, elektronegatifliği az olandan daha fazla çekerler. Böylece, bağlı hidrojenler daha asidik olur.
- Peryodik çizelgede, soldan sağa doğru gidildikçe elektronegativite arttığından asitlik kuvveti de artar.

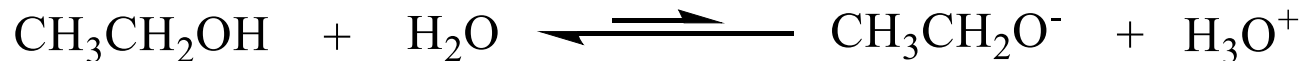

Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Bu durum, HF ve etanol'ün ($\text{CH}_3\text{CH}_2\text{OH}$) pKa değerleri kıyaslandığında daha iyi görülür.

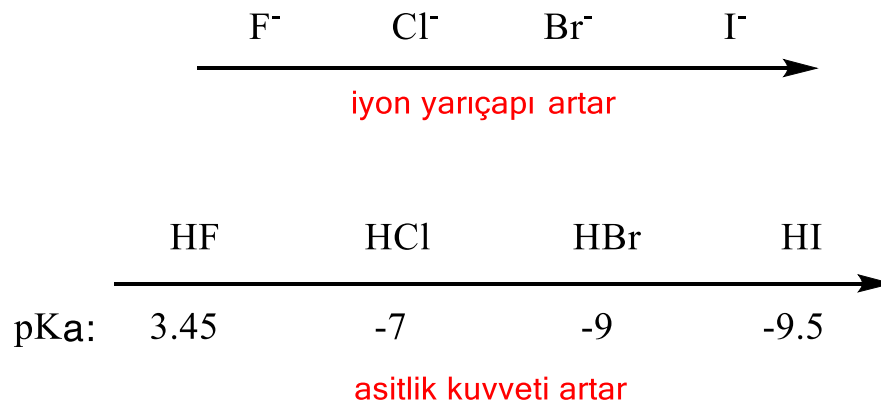
$$\text{pKa} = 3.45$$

$$\text{pKa} = 15.9$$

Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Asitlik kuvvetini etkileyen diğer bir faktör, negatif yükü taşıyan atomun büyüklüğüdür.
- Negatif yükün daha büyük hacme dağılması anyonu kararlı kılar.
- Bundan dolayıdır ki, hidrojen bağlı atomun hacmi büyüdükçe asitlik kuvveti de artar.

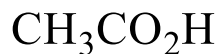
Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Negatif yükü taşıyan atomun melezleşme şekli ve melez orbitalin s-karakteri de asitlik kuvvetini etkiler.
- Melez orbitalde, s-karakteri arttıkça karbon atomunun elektronegatifliği ve C-H bağının polarlığı artar ve dolayısıyla asitlik kuvveti de artar.

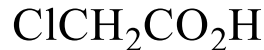
	$\text{H}_3\text{C}-\text{CH}_3$ etan	$\text{H}_2\text{C}=\text{CH}_2$ eten	$\text{HC}\equiv\text{CH}$ asetilen
melezleşme:	sp^3	sp^2	sp
s-karakteri(%):	25	33,3	50
yaklaşık pK_a :	50	45	26

Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Asitlik kuvvetini etkileyen diğer bir faktör de indüktif etkidir (sigma bağları aracılığı ile elektron çekilmesi yada verilmesi).
- Klorasetik asitin asetik asitten daha kuvvetli asit olması, elektronegatif klor atomunun indüktif etkisi ile açıklanmaktadır.

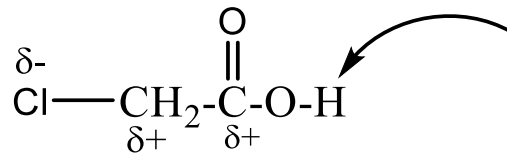
$$\text{pK}_a = 4.75$$

$$\text{pK}_a = 2.81$$

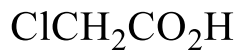
Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Klor atomu bağ elektronlarını kendine doğru çeker ve α -karbonu üzerinde kısmi pozitif yük oluşmasına sebep olur.
- İndüktif etki, üç bağ ötesine kadar etkisini hissettirir. Bundan dolayı, klorasetik asitin asitlik kuvveti artar.

Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Elektron çekici atomların/grupların sayısı arttıkça, indüktif etki ve dolayısıyla asitlik kuvveti de artar.

$$\text{pK}_a = 2.81$$

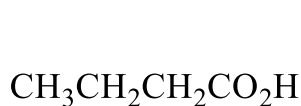

$$\text{pK}_a = 1.29$$

$$\text{pK}_a = 0.7$$

- Elektronegatif atom/grup'un karboksil grubuna olan uzaklığı da asidikliği etkiler.

pKa:

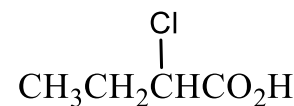
4.8

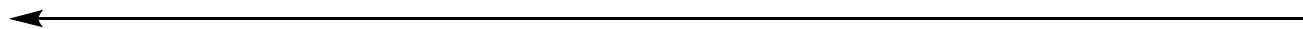
4.5

4.0

2.9

-Cl ile -CO₂H arasındaki mesafe arttıkça asitlik azalır.

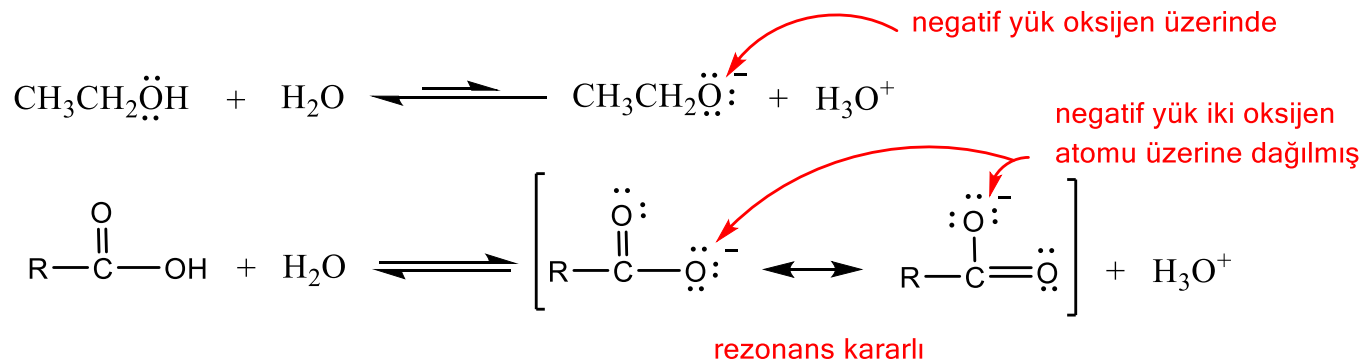
Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Anyonun **rezonans kararlılığı** da, asitlik kuvvetini etkiler.
- Alkoller, fenol ve karboksilli asitlerin hepsi –OH grubu taşıdıkları halde, bu bileşik sınıflarının asitlik kuvvetleri arasında oldukça büyük farklar vardır.

	ROH	ArOH	RCO ₂ H
p_a	15-19	10	5

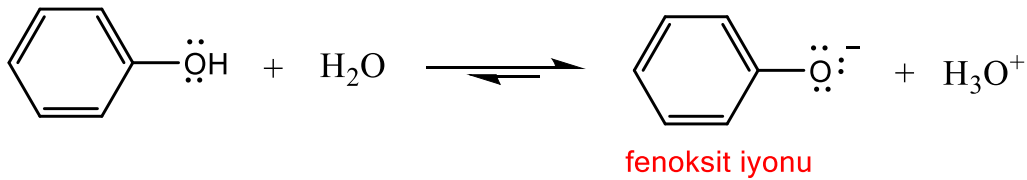
Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Alkollerde anyon, rezonans kararlılığına sahip değildir. Alkoksit ionunda negatif yük, tümüyle oksijen atomu üzerinde lokalize olmuştur.
- Buna karşılık, karboksilli asitlerde iyonlaşma sonucu oluşan karboksilat iyonunun negatif yükü, rezonansla iki oksijen atomu üzerine dağılmıştır.
- Bu durum anyonu karalı kılar ve asitlik kuvvetini artırır.

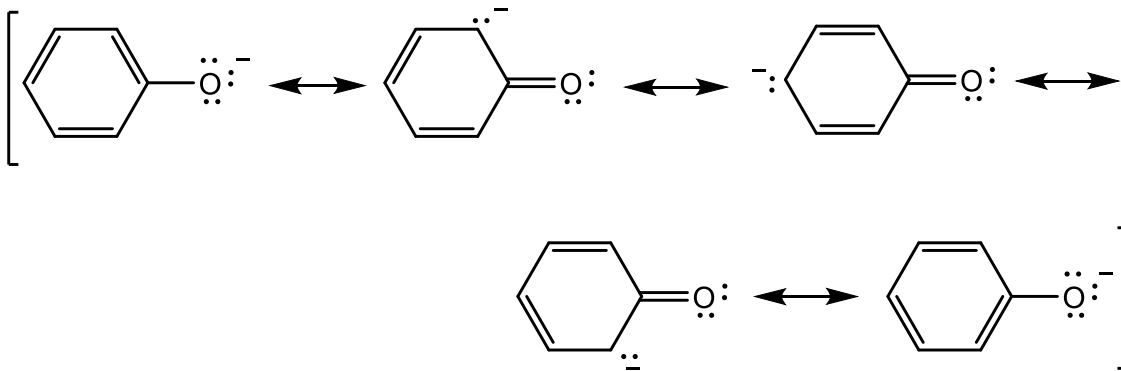

Yapının Asitlik Üzerine Etkisi

- Fenol'ün asitliği alkol ve karboksilli asit arasında olup, fenoksit iyonunun oksijeni aromatik halkaya bağlı olup negatif yük, rezonansla kısmen halka karbonlarına dağılır.

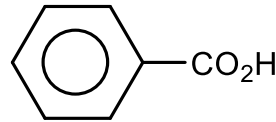
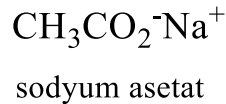
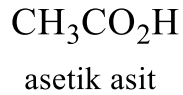
fenoksit iyonunun rezonans yapıları

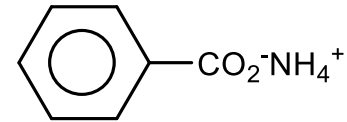

Karboksilli Asitlerin Reaksiyonları

- Karboksilli asit anyonları; **-ik asit** yerine **-at** son eki getirilerek adlandırılırlar. Tuz adlarında katyon ve anyon adı ayrı yazılır.

benzoik asit

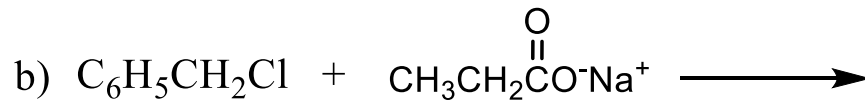
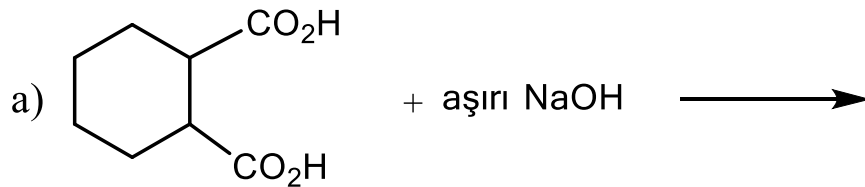

amonyum benzoat

- Karboksilat iyonları (RCO_2^-), zayıf baz özelliği gösterirler. Ancak, nükleofil olarak etkiyebilirler.

Karboksilli Asitlerin Reaksiyonları

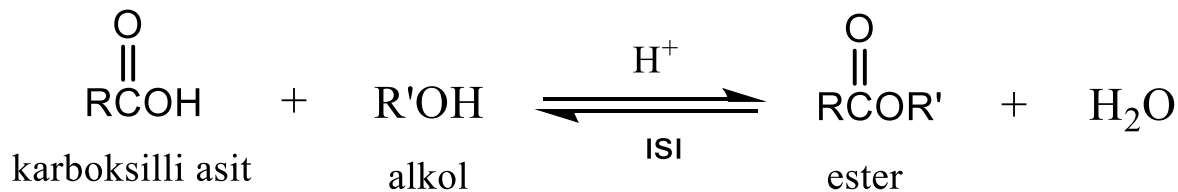
- **Soru:** Aşağıdaki tepkimelerde oluşacak ana organik ürünleri yazınız.

Karboksilli Asitlerin Reaksiyonları

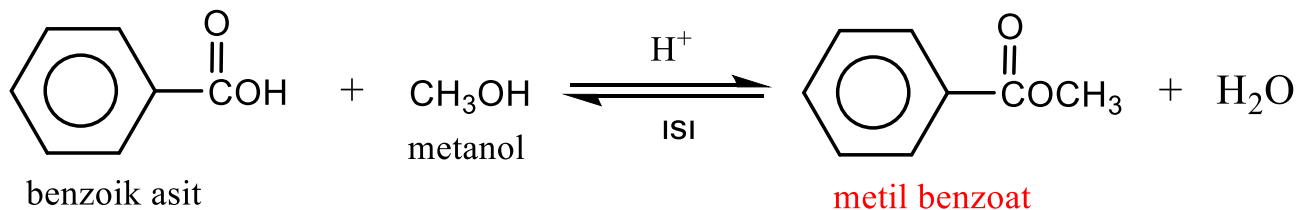
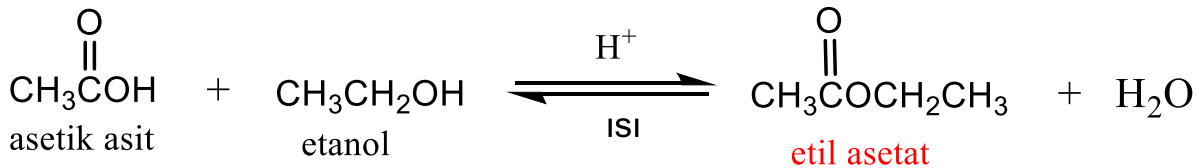
- **Esterleşme Tepkimesi**
- Esterler ($\text{RCO}_2\text{R}'$), bir karboksilli asit ile bir alkolün tepkimesinden oluşur.
- Esterleşme tepkimesi, mineral asitlerin katalizörlüğünde (çoğu zaman H_2SO_4) gerçekleşir ve dönüşümlüdür.

Genel Reaksiyon Denklemi:

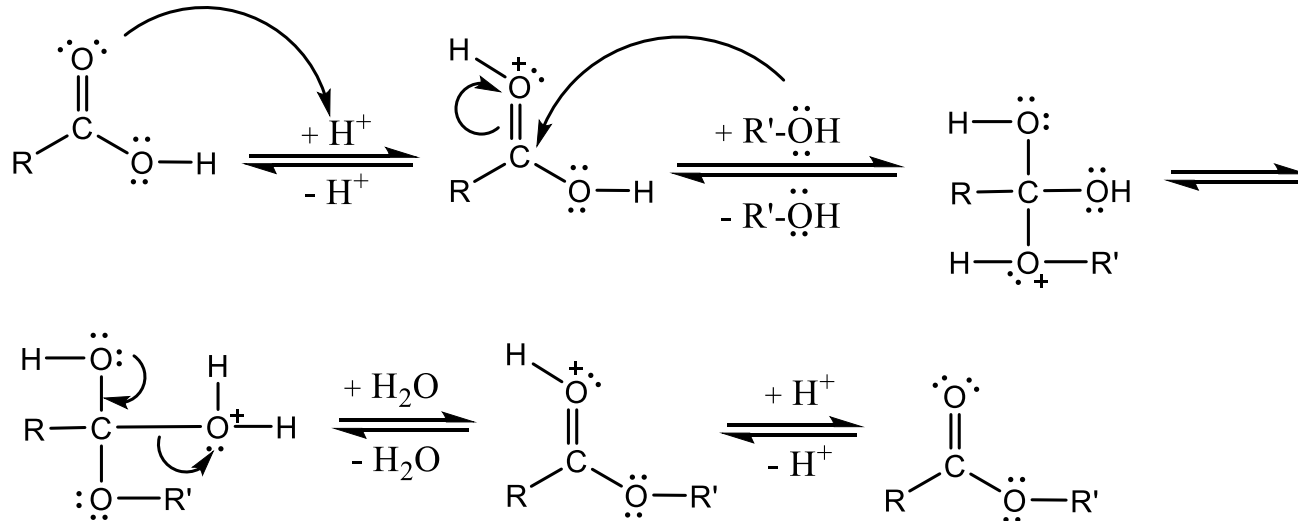
Karboksilli Asitlerin Reaksiyonları

- Birer ester olan **etil asetat** ve **metil benzoat**'ın oluşumuna ait tepkime denklemleri aşağıda verilmiştir.

Karboksilli Asitlerin Reaksiyonları

- Esterleşme tepkimesinde önce asidin karbonil oksijeni protonlanır, sonra alkol nükleofil olarak pozitif karbona etkir ve nihai basamakta su ayrılır ve ester oluşur.
- **Tepkime Mekanizması:**

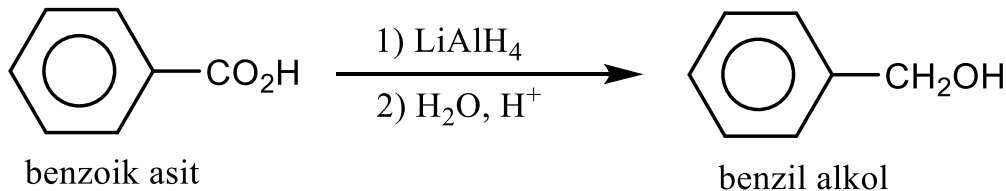

Karboksilli Asitlerin Reaksiyonları

- Mekanizmanın bu şekilde olduğu, izotopik işaretleme (^{18}O izotopu kullanılarak) ile kesin olarak kanıtlanmıştır.
- Esterleşme tepkimesi tersinir (dönüşümlü) olduğundan, ester verimini artırmak için dengeyi ester tarafına kaydırmak gerekir.
- Bunun için çıkış maddelerinden birini (ucuz olanı) aşırı kullanmak yada ürünlerden birini ortamdan uzaklaştırmak gerekir (örneğin, damıtma ile).

Karboksilli Asitlerin Reaksiyonları

- **Karboksilli Asitlerin İndirgenmesi**
- Karboksilli asitler, karbonil grubu bulunduran diğer organik bileşiklere kıyasla zor indirgenirler.
- Aldehit ve ketonlar, katalizör eşliğinde hidrojen (H_2) yada $NaBH_4$ ile karşılık gelen alkollere kolayca indirgendikleri halde, karboksilli asitler ancak güçlü bir indirgen olan $LiAlH_4$ ile birincil alkollere indirgenirler.

Karboksilli Asitlerin Reaksiyonları

- LiAlH_4 güçlü bir indirgen olduğundan, molekülde varsa diğer karbonil grupları bunlar da indirgenir.

